

Aleksandar S. Santrač

North-West Univerzitet, Republika Južna Afrika

alex.santrac@gmail.com

DOI: 10.18485/rit.2022.20.38.10

УДК: 274:929 Бонхофер Д.

Originalni naučni rad

Datum prijema: 12.6.2022.

HRIŠĆANSKI NAUČNIK DANAS I BONHOFEROVO NASLEĐE TRANSFORMATIVNOG JEVANĐELJA ¹

Rezime

Na osnovu Bonhoferovog dela, ovaj članak nastoji da podvuče nekoliko korisnih i vodećih principa za hrišćanske naučnike, primenjenjivih pre svega u kontekstu SAD-a. Ovi principi uzimaju u obzir: (1) moć i relevantnost kontekstualnog izraza poruke jevanđelja; (2) intelektualnu i akademsku odgovornost njegovog učenja; (3) posebno vredne elemente njegove etike i (4) njegov izraz transformativne simbioze božanske volje i ljudskog posredovanja. Na osnovu principa prepoznatljivih u Bonhoferovom istorijskom i teološkom nasleđu, ovaj članak će istražiti nasleđe Bonhoferovog rada, kontekstualizujući ga u okvir trenutne bitke za hrišćanske vrednosti u društvu.

Ključne reči: *Ditrih Bonhofer; Dietrich Bonhoeffer; etika; učenje; socijalna pravda; Bonhoferovo nasleđe.*

Uvod

Mnogi posmatraju službu i pisanje Ditriha Bonhofera (Dietrich Bonhoeffer) (1906-1945) kao savremeno utelovljenje toga kako poruka jevanđelja treba da se učini relevantnom, intelektualno odgovornom, proročki živopisnom i etički transformativnom, kako za crkvu, tako i za društvo. Kao sledbenik Hrista u teškim vremenima, Bonhofer je bio sklon usvajanju naizgled neortodoksnih verovanja i praksi koje su bile utemeljene, ne samo na objektivnim i normativnim principima, već takođe i na etici formiranoj u ideji konkretne i neposredne Božje volje. Naravno, relevantnost i kontekstualnost značajno su doprineli ovakvom pristupu. Tvrdim da Bonhoferovo nasleđe i moguća reinterpetacija njegovog nasleđa mogu da inspirišu i osnaže nastavnike, naučnike (intelektualce) i aktiviste u okviru obnovljenog traganja za vlastitom proročkom ulogom, kao i u njihovim traganjima za društvenom relevantnošću i kontekstualnošću, na šta su pozvani kao moralni hrišćanski lideri dvadeset prvog veka.

¹ Prevod s engleskog: Nemanja D. Milinović. MTh. MA, ndmilinovic@gmail.com

Rad u prvom delu nastoji da podvuče nekoliko korisnih i vodećih principa za hrišćanske naučnike, a na osnovu Bonhoferovog života i rada, ističući: (1) snažnu relevantnost i kontekstualni izraz poruke jevanđelja; (2) intelektualnu i akademsku odgovornost njegovog hrišćanskog podučavanja; (3) konkretnost i slojevitost njegove etike bazirane na proročkom uvidu u pitanje neposredne Božje volje, a uz to bez odbacivanja etičkih i normativnih principa; i (4) njegov izraz transformativne inicijative (simbioza božanske volje i aktivnog ljudskog delanja) koji, kao takav, donosi istinski duhovni preporod i moralnu promenu.

Drugi deo rada istražiće nasleđe Bonhoferovog rada unutar trenutne religiozno-političke klime i pružiće argumentaciju za aktivizam hrišćanskog naučnika i intelektualca današnjice.

Relevantnost i kontekstualnost Bonhoferove objave jevanđelja

Uvaženi Bonhoferov biograf Čarls Marš (Charles Marsh) (2014) u *magnum opusu Čudesna slava: Život Diritriha Bonhofera (Strange Glory: A Life of Dietrich Bonhoeffer)* zapaža:

Mnogo se strahota događalo na putu ljudske istorije baš zato što su hrišćani skretali pogled ili, još gore, napuštali uski put - put krsta - u ime izmišljenih stepenica napretka. Bonhofer je odlučan da pokaže na koji način bi hrišćanski disident trebalo da razmišlja o svom boravku *na zemlji* (str. 264).

Od dela *Zajednički život (Life Together)* (1954), preko *Cene učenja (Cost of Discipleship)* (1995b) i *Etike (Ethics)* (1995a), pa sve do *Pisma i zapisa iz zatvora (Letters and Papers from Prison)* (1997), Bonhofer konstantno podvlači i ističe neophodnost da se priča jevanđelja ponovo izumi, pronađe, pročita, oživi i ispuni energijom u *relevantnom* i trenutnom kontekstu *zemaljske* bitke protiv zla pristutnog u svom jedinstvenom i konkretnom obliku. Bonhofer je pronašao korene opisanog pristupa u stvarnosti *Hristovog ovaploćenja*. Zapisao je (Bonhoeffer, 1995a: 74), 'Isus Hristos nije preobraženje uzvišenog čovečanstva. On je „da“ koje Bog upućuje *stvarnom čoveku*.' Bog je bio prvi koji je postao relevantan i kontekstualan. Realnost *stvarnog* čovečanstva potvrđena je Božjim ovaploćenjem koje potvrđuje da ne bi trebalo niti da preziremo, niti da obožavamo ljudska bića (Bonhoeffer, 1995a: 76).

Prema tome, ovaploćenje Hrista i Hristova uključenost u ovozemaljske stvarnosti i brige uči nas, kao i crkva, da hrišćanska vera nije samo pogled uzdignut ka nebu, već takođe pogled spušten na kontekst u kojem živimo (Bonhoeffer, 1995b):

Neka hrišćanin ostane u svetu, ali ne zbog dobrih darova stvari, niti zbog lične odgovornosti za put kojim svet ide, već pre svega u ime Tela *ovaploćenog Hrista*... (str. 264).

U borbi protiv nacističkog režima i organizacije *Nationale Reichskirche* (pro-nacistički orijentisana državna protestantska crkva), Bonhofer se uvek pridržavao principa relevantnosti Hristove poruke i kontekstualnosti jevanđelja. Uprkos neposrednim opasnostima i pretnjama, zalagao se za jedno istinito jevanđelje i to u vreme kada je nemački *Volk*, inspirisan otpalom državnom crkvom, tvrdio da je *Führer* ‘nosilac novog otkrivenja’ i ‘nemački Isus Hristos’ (Marsh, 2014: 271), te: ...da svako ko je pozvan u duhovnu kancelariju treba da potvrdi svoju lojalnu dužnost sledećom zakletvom: Kunem se da ću biti veran i poslušan Adolfu Hitleru, Fireru nemačkog Rajha i naroda, da ću savesno poštovati zakon i izvršavati dužnosti svoje kancelarije, tako mi Bog pomogao (str. 268-269).

U tako strašnim vremenima, Bonhofer je napravio svesnu odluku da ostane veran i poslušan Gospodu Isusu Hristu, njegovim vrednostima i principima, kao i da se javno prikloni i vodi Ispovednu crkvu (*The Confessing Church*) (jedinu versku zajednicu koja je provocirala nacistički režim i zauzimala se za potlačene). Nažalost, ova zajednica je takođe imala značajan procenat vernika koji su se zakleli Hitleru (Marsh, 2014: 271). U rizičnim vremenima, Bonhofer je nadmašio kontekstualnost moći jevanđelja, tako što se molio za Jevreje u vreme kada je zauzimanje za neprijatelje države bilo zabranjeno. Borio se protiv proarijskih odredbi unutar pisanih politika državne crkve. Poruka koju je propovedao bila je društveno relevantna, dok je kontekstualno jevanđelje težilo da ispuni neposrednu potrebu sveta. ‘Sekularnost crkve dolazi od ovaploćenog Hrista. Poput Hrista, crkva postaje svet’ (Bonhoeffer, 2005: 178).

Prema Bonhoferovom objašnjenju u *Ceni učenništva*, vernost jevanđelju sadrži *Nachfolge*. *Nachdenken* [kontemplacija i refleksija] bez *Nachfolgen-a* [učenništvo] je predivan zamak izgrađen na pesku (Bonhoeffer, 2005: 445). Suprotno od puke teološke refleksije, učenništvo se uvek otkriva kroz stvarnost pretrpljenog krsta. ‘To je patnja koja je plod *ekskluzivne odanosti* Isusu Hristu’ (Bonhoeffer, 1995b: 88). Objava kontekstualnog jevanđelja vodila je Bonhofera do shvatanja osnova *hristolike patnje*: ‘Svaki čovek mora da iskusi poziv da napusti privrženost svetu... Pozivajući čoveka, Hristos nudi čoveku da dođe i umre.’

Prema tome, kroz borbu protiv nacističke ideologije i dominantnu svetovno-religijsku kulturu sopstvenog doba, Bonhofer je potvrdio principe nadživotnog jevanđelja u svom neposrednom kontekstu, prateći Hrista kao *stvarnog čoveka, stvarnu crkvu, stvarno telo Hrista*. Hristos uplivava u svest vernika poput

istinskog Firera i Gospodara. Moć Bonhoferove ubedljivosti inspirisala je mnoge njegove učenike da napuste projekat poznat pod terminom *Reichskirche*, te da pretrpe posledice učinjenog postupka mnogo pre same smrti. On je bio istinski relevantan propovednik jevanđelja.

Bonhoferova intelektualna i akademska odgovornost kao naučnika i aktiviste

Bonhofer je imao obećavajuću teološku karijeru. Bio je izvanredni istraživač, predavač i govornik. Studenti u Berlinu voleli su ga i cenili njegovo držanje, naučni rad i entuzijizam. Bonhofer je imao mnoštvo jakih veza, jer njegova porodica je bila uticajna u Berlinu (njegov otac bio je ugledni psihijatar u Nemačkoj pre i tokom nacizma). Međutim, zahvaljujući isticanju u otporu nadolazećoj kulturi nacizma, bio je primoran da napusti predavačko mesto u Berlinu. Pokazivao je izuzetnu intelektualnu i akademsku odgovornost kao intelektualac koji nije podučavao studente samo teološkim sadržajima ili drevnim egzegetskim spisima, već takođe i aktivizmu. Bio je oličenje istinske i odgovorne promene u crkvi i društvu. Boravio je u pustinji *Finkenwalde* (osamljena teološka škola Ispovedne Crkve) (Marsh, 2014: 216), jer je verovao da je odgovornost svakog naučnika bila da zaplače u vapaju, protiveći se društvenim i duhovnim zloupotrebama dominirajućeg nacističkog režima. Želeo je da pruži primer odgovornosti, stvarajući sledbenike i lidere buduće generacije.

Bonhofer je tvrdio da je leto 1935. godine bilo 'najispunjenije vreme' njegovog života, 'profesionalno i lično' (Bethge, 2000: 419). Razlog je formiranje 'malog i intimnog kruga studenata' (Bethge, 2000) koji je predstavljao prvu nezavisnu teološku školu u Nemačkoj.

Naposletku, Bonhofer je bio u mogućnosti da implementira svoju viziju života zajednice i praktične pobožnosti (Bethge, 2000). U tako opasnim vremenima, kada je jedna državna crkva kontrolisala i odobravalala teologiju, teološke škole postajale su inovativni put za implementaciju principa radikalnog učenja. To je bio Bonhoferov san, a škole *Zingst* i *Finkenwalde* postale su utelovljenja ostvarenog sna. Na kraju, mogao je da primeni principe iz rada *Zajednički život* (Bonhoeffer, 1954) unutar čvrstog kruga svojih učenika. *Zajednički život* bio je manifest duhovno utemeljenog zajedničkog (su)života 'pod okriljem Reči' (Bonhoeffer, 1954: 17). Na temelju rada *Zajednički život* (zajednica, dan s drugima, dan u osami, služba, ispovedanje i pričešće), svi životni aspekti zajednice bili su integrisani u svakodnevni život teoloških škola, čija je težnja bila da se stvori Božje

carstvo na zemlji, sledeći strogo Besedu na gori. Nakon početnog uspeha, *Finke-nwalde* je ostao ‘uglavnom opustošena zajednica’ (Marsh, 2014: 239). Osim duhovnih aktivnosti, takođe se zahtevao ručni rad (Marsh, 2014).

Treba imati u vidu da teološke škole opisanog tipa nisu postale izolovane monaške grupe koje su se povlačile od gorućih društvenih problema. Sam Bonhofer objasnio je ovu važnu ravnotežu ispravnog učenja. U kontekstu ekstreme sekularnih (svetovnih), protestantskih i monaških poziva, Bonhofer nas podseća da poziv obavezuje odgovornog hrišćanskog naučnika (intelektualca, učenjaka) da kaže ‘da’ ovozemaljskim institucijama, ali istovremeno da se oštro usprotivi i kaže ‘ne’ mogućim zloupotrebama od strane ovozemaljskih institucija (Bonhoeffer, 1995a: 251). Ovaj poziv isključivo je određen pozivanjem od strane Isusa Hrista i neposredne Božje volje.

Bonhoferov etičko-proročki uvid po pitanju neposredne Božje volje

Bonhofer je uvek isticao *jednostavnost poslušnosti Božjoj volji*. Autor (Bonhoeffer, 1995a) je u svojoj *Elici* zapisao:

Jednostavnost znači usmeriti oko pojedinca samo na jednostavnost Božje istine u vreme kada su svi koncepti uskomešani, iskrivljeni i izvitopereni. To znači biti jednog srca, a ne čovek podeljene duše - $\alpha\eta\eta\rho\ \delta\iota\psi\upsilon\chi\omicron\varsigma$ (Poslanica Jakovljeva: 1, 8). Budući da jednostavan čovek zna Boga i da je Bog njegov, drži se zapovesti, suda i milosti koje u svojoj svežini svakodnevno dolaze iz Božjih usta. Čovek koji nije sputan principima, već obgrljen Božjom ljubavlju, oslobođen je problema i konflikta u pogledu donošenja etičke odluke. Niko ne ugnjetava takvog čoveka. Prosto, on pripada samo i jedino Bogu i Božjoj volji (str. 70).

Sve odluke, od najranijeg prepoznavanja neprijateljskog odnosa nacističke ideologije prema istinskoj hrišćanskoj veri, od vlastite bitke da li da javno ispovedi sopstvenu ljubav za Jevreje ili ne, od odluke da se usprotivi *Reichskirche-u* i krene u borbu na svim nivoima protiv svoje zvanične nemačke crkve, od odluke da potraži pomoć od međunarodne ekumenske zajednice, od odluke da pristupi nemačkoj međunarodnoj vojno-obaveštajnoj organizaciji *Abwehr* (Metaxas, 2010: 369-371) kao dvostruki špijun, pa sve do krajnje i konačne odluke da služi Božjoj volji, bile su u cilju zavere protiv Hitlera. Bonhofer je tvrdio da su ga sa-vest i dužnost na vernost Hristu pokrenule da veruje ‘da samo kroz veru u Boga, pojedinac može postati potpuni protivnik nacizma’ (Metaxas, 2010: 393).

Jednostavan čovek, koji nije dvouman i dvoličan, jedini je u stanju da veruje i razmišlja iznad suprotstavljajućih etičkih principa. Bonhofer je potvrdio da ‘eti-

ka Božje volje' vodi ka neposrednom *proročkom* shvatanju Božje stvarne volje u stanju snažne krize. Jednostavnost poslušnosti neposrednoj Božjoj volji dovela ga je do iskustva radosti uočavanja Božjeg prisustva, te aminovanja tokom svojih poslednjih trenutaka na vešalima, čak i kada je zaplakao (Metaxas, 2010: 393).

Ipak, primena jednostavne poslušnosti neposrednom Božjem pozivu i volji nije prošla bez Bonhoferovog unutrašnjeg konflikta. U klasičnoj biografiji, njegov učenik Eberhard Bethe (Eberhard Bethge) (2000), detaljno je opisao Bonhoferovu unutrašnju tenziju:

Od ovog trenutka, pa nadalje [1933], Bonhofer je pokazivao dve različite strane. S jedne strane, bio je čovek spreman da rizikuje mnogo više u ime crkve, nego većina njegovih prijatelja; čovek koji je odlučio da bude opozicija nemačkoj crkvi - od koje se Ispovedna crkva uskoro razvila - mnogo ozbiljnije od većine aktivista koja ga je sledila. Ponašao se kao da su ideje sutrašnjice već sada stvarnost današnjice. Kada su se isprečile neizbežne prepreke, bio je spreman da ponovi napad. S druge strane, bio je čovek koji je ponekad izgledao uzdržano, poput stranca koji nema ništa s opisanim bitkama. Znao bi da bude iziritiran ograničenjima sopstvenog ispovedanja, jer ga je vodila vizija potpuno drugačije ispunjenog jevanđelja (str. 328).

Kao najbliži prijatelj, Bethe je zabeležio kontradiktornost koja je skoro nepoznata široj literaturi o Bonhoferovom životu i borbama. Nakon svega, Bethe je bio Bonhoferov student i lični prijatelj, tako da je Bethe zasigurno jedan od prvih kojima bi trebalo verovati kada je reč o iskrenom opisu Bonhoferovog unutrašnjeg života. Bonhofer (2012) je otvorio dušu pred zajednicom, kada je u Londonu 22. oktobra 1933. (nakon što su nacisti već stekli uticaj u Nemačkoj) govorio o Hristovim poslanicima:

Ko može ispuniti ovaj zahtev? Ko može poneti ovaj teret, a da ga težina tereta ne salomi? Nema čoveka koji to može. Čak ni najpobožniji! Niko se ne bi usuđio da postavi takav zahtev. No baš zato što je reč o zahtevu, Hristos se mora propovedati. Baš zato što nas je zavetovao da propovedamo jevanđelje [Prva poslanica Korinćanima: 9, 16], nosimo teret ove obaveze i zahteva. Ne možemo činiti drugačije, čak i kada to činimo loše i kako ne treba; čak i kada nastavljamo poklicati pod težinom tereta i pravimo greške (str. 92).

Iako je ostao odan *proročkom* pozivu propovedanja jevanđelja u kontekstu otpora i poslušnosti neposrednoj Božjoj volji (kontekstualno govoreći), usled svoje usamljene bitke bio je u iskušenju da odustane od jednodimne ideje opiranja voljenoj tradicionalnoj crkvi Nemačke, unutar koje je odrastao. Zahvalni smo za božansku promisao i njegovu konačnu odluku da ostane veran izvornom pozi-

vu radikalnog učenja koje je pokazao u kriznim okolnostima. To je bilo moguće, jer je jednostavno voleo Boga. Ljubav za Boga bila je snažan lični motivacioni faktor i sadržaj njegove teološke građe.

Bonhoferova transformativna inicijativa: Simbioza božanske ljubavi i ljudskog delovanja

U svojoj službi ‘Odgovor na zbujujuće pitanje’, Martin Luter King (Martin Luther King Jr) postavio je ključno pitanje: Kako se zlo može izagnati? Prepoznao je neadekvatnost renesansne *optimistične* antropologije koja je hvalila moć i genijalnost ljudskih bića, ali i *pesimistične* doktrine o ljudskoj prirodi koja je posebno isticana tokom Reformacije; koja je potpuno isključila mogućnost ljudi da učine bilo šta po pitanju vlastite sudbine i večnog spasenja, ističući samo božanski otkup (King, 2010: 134-137). Autor (King, 2010) zaključuje:

Niti će Bog, niti će čovek individualno doneti spasenje sveta. Štaviše, čovek i Bog zajedno su napravili veličanstveno jedinstvo svrhe kroz *izobilnu ljubav* kao slobodni dar Boga koji sa svoje strane daje sebe, te dar u kojem čovek učestvuje kroz savršenu poslušnost. Na taj način, moguća je transformacija starog u novo koja, kao takva, otklanja smrtonosni karcinom greha (str. 140).

Slično Martinu Luteru Kingu, Bonhofer je u potpunosti razumeo opisani princip simbioze. Otvoren za božansko starateljstvo kroz ljubav, pravdoljubivost i osećaj za pravdu, Bonhofer se otvorio za moć Božje ljubavi koja mu je oblikovala život, vodeći ga do radikalne promene, kako u sopstvenom životu, tako i u životima ljudi na koje je uticao. Kao primalac božanskog dara ljubavi, Bonhofer je razumeo da ljubav neophodna za promenu ne potiče iz njegove vernosti teološkim ubeđenjima, moralnom starateljstvu ili emocionalnim aspiracijama. Ona potiče od slavnog Božjeg prisustva ostvarenog kroz konačno otkrivenje u Isusu Hristu. Zapisao je (Bonhoeffer, 1995a):

To da je *Bog* ljubav ne objašnjava se u kategorijama ljudskog razumevanja, uverenja ili čina, već sam Bog je ljubav. Samo onaj koji poznaje Boga, poznaje ljubav. To nije drugi način. Ne dešava se da po prirodi najpre spoznamo ljubav, pa tek onda Boga. Niko ne poznaje Boga, dok Bog ne otkrije samog sebe čoveku, pa tako niko ne poznaje ljubav, osim kroz Božje samootkrivanje. Ljubav je, dakle, otkrivanje Boga. Otkrivanje Boga je Isus Hristos... (Prva poslanica Jovanova: 4, 9). (str. 53; videti 1997: 303).

Moćno prisustvo Božje ljubavi čini da čovek postane entitet ljubavi sposoban da savršeno voli Boga i bližnjeg pa je, kao takav, u stanju da ispuni neposred-

nu Božju volju. Opisana simbioza božanske i ljudske ljubavi pomogla je Bonhoferu (2012) da ide napred, uprkos strašnom protivljenju koje je kulminiralo u njegovoj smrti. Ljubav mu je kao faktor motivacije pomogla da izdrži (Bonhoeffer, 2012).

Svako ko se nada i veruje u ime ljubavi, ko se iznova uspravlja u ime pomažanja ljudima, mora da bude strpljiv i da pati. Svet će takvu osobu smatrati budalom, možda čak opasnom budalom, zato što budalaština takve osobe provocira i odagnava zle sile (str. 152).

Transformativno jevanđelje u koje je Bonhofer verovao i koje je branio po svakju cenu bilo je jevanđelje ultimativne i požrtvovane ljubavi u Hristu Isusu.

Bonhoferovo nasleđe

Bonhoferovo nasleđe posle 11. septembra, bar kada je reč o SAD-u, pretvorilo se u potragu za 'populističnim Bonhoferom' (Haynes, 2018: 2). Gradeći koncept 'Bonhoferovog fenomena', Hajns (Haynes) (2018) je prepoznao da se ovaj nemački pastor i teolog označava kao 'radikalan', 'liberalan', 'evanđeoski' i 'univerzalan'. Naposljetku, Bonhoferov populistički portret počeo je da dominira polarizovanom političkom klimom dvadeset prvog veka današnjice. Hajns pokušava da objasni ulogu Bonhoferovog nasleđa u eri poslednjih nekoliko predsednika Amerike, težeći da opiše sukobljavajuće elemente nasleđa ovog uticajnog pastora i teologa. Rad predstavlja kompleksne političko-teološke konstrukte utemeljene na tačkama Bonhoferovog nasleđa.

Zapravo, mišljenja sam da ni 'konzervativni' Bonhofer tokom Obaminog mandata, ni 'liberalno-demokratski' Bonhofer tokom Trampovog mandata ne može da iscrpi kompleksnost religiozno-političke interpretacije i primene Bonhoferovog fenomena. 'Bonhoferovo vreme' u Americi tek dolazi.

Naravno, Bonhoferovo nasleđe takođe je prepoznatljivo izvan SAD-a. U radu *Bonhofer i Južna Afrika: Teologija kroz dijalog (Bonhoeffer and South Africa: Theology in Dialogue)* (1984), Džon de Gruči (John de Gruchy) pokušao je da podvuče oslobođanje potlačenih kao ključni teološki doprinos Bonhoferovog momentuma u Južnoj Africi. Crkva u Južnoj Africi, poput crkve u SAD-u, nije uspela da prepozna vrednost teološkog i političkog oslobođenja potisnutih i da se tako usprotivi dominantnom teološkom i političkom diskursu kojim se opravdao aparthejd.

Cilj ovog članka nije da duboko pronikne u ispitivanje kompleksnog Bonhoferovog nasleđa ili 'Bonhoferovog momenta' (*Metaxas* u: Haynes, 2018: 85) u

kontekstu trenutno aktuelnih konzervativnih vrednosti (mir, *pro-life* pokret) ili liberalnih hrišćansko-političkih agendi (*Black Lives Matter* [BLM], anti-Trump). Iako će pojedini aspekti opisanog sukoba biti delimično nezaobilazni, primarni cilj ovog istraživanja je da prepozna principe Bonhoferovog intelektualnog rada i ličnog aktivizma u svetlu hrišćanske nauke danas.

Prema tome, neću govoriti o Bonhoferovom nasleđu kroz prizmu *hrišćanskih pokreta* i/ili *Bonhoferovog momentuma na trenutne političke trendove*, već kroz prizmu personalizovanog ‘utelovljenja’ koje je ovaj hrišćanski intelektualac i mučenik podstakao. Osim toga, svaki hrišćanski pokret stvaraju inspirisani i motivisani pojedinci koji su razumeli impuls Božjeg poziva i akcije, dok ređe entuzijastični hrišćanski učenjaci (Viklif, Hus, Luter, Vesli itd).

Bonhoferovo nasleđe i hrišćanski naučnik danas

Prvo, od Bonhofera možemo naučiti da bi hrišćansko učenje trebalo da bude više *relevantno* i *kontekstualno*. Osluškivanjem potreba crkve i zajednice oko nas, mogli bismo da ukažemo na teološke, etičke i antropološke probleme od krucijalne važnosti. Propovedanje i podučavanje u našim školama trebalo bi da odražava volju da se uključimo u savremene teološke i moralne probleme, kao i u probleme crkve i društva. Prema tome, tradicionalni hrišćanski pristupi koji su isključivo teistički i onozemaljski, oslonjeni na zastareli jezik i teološke konstrukte koji ne odgovaraju na aktuelne egzistencijalne potrebe okruženja, nisu dovoljni kako bi se doprinelo novoj viziji, obnovljenoj refleksiji i večnoj promeni. Hrišćanski naučnik treba da bude ovozemaljski ‘svetovni’ tragalac za obrascima i modelima koji verno odražavaju jevanđelje Isusa Hrista na nove i uvek sveže načine. Vertikalni odnos s božanskom milošću i ljubavlju trajno će inspirisati opisani pristup.

Ovaj članak, ipak, ne obezvređuje ulogu teološkog promišljanja unutar našeg aktivizma. Naprotiv, naša teologija *oblikuje* naš aktivizam. Naši teološki konstrukti najviše podupiru uključenost vere u javnoj sferi. Lari Rasmusen (Larry Rasmussen) (1972) u radu *Ditrih Bonhofer: Stvarnost i otpor* (*Dietrich Bonhoeffer: Reality and Resistance*) objašnjava ovu vitalnu vezu Bonhoferovog načina razmišljanja i delovanja:

...Aktivistički otpor Ditriha Bonhofera bio je izraz njegove hristologije izvedene s punom ozbiljnošću. Bonhoferov otpor bio je egzistencijalna predstava hristoloških tema. Promene i preokreti u hristologiji bili su istovremeno promene i preokreti unutar karaktera njegovog otpora (str. 15).

Ukoliko ispravno razumemo navedeni princip, možemo da pretpostavimo da se Bonhoferova sklonost ka ubistvu tiranina temeljila na njegovim hrištološki ‘utelovljenim’ pogledima na svet. ‘Ubiti ludaka’ (Marsh, 2014: 319-347), bilo je teološki opravdano za Bonhofera:

Nebeski mir ne postiže se paralizovanim pristajanjem na podmuklost u ime ideala. Kraljevstvo pripada onima koji preduzmu inicijativu. Zato je Bonhofer zaključio da će, u svetlu Hitlera i dominirajućih brutalnosti, samo nasilnik odagnati zlo (str. 347).

Stoga, hrišćanski naučnik treba i dalje da bude *naučnik*. Razumevanje hrištoloških principa u teologiji je temelj za lični i društveni hrišćanski aktivizam. Ne postoji prečica ka društvenoj uključenosti. Pažljivo teološko sozercanje (kontemplacija), promišljanje i kontinuirana duhovna zajednica s Bogom prethode relevantnosti hrišćanske socijalne pravde.

Drugo, svaki hrišćanski naučnik trebalo bi da je hrišćanski aktivista u crkvi i u društvenom okruženju. ‘Plakanje u vapaju’ nad bilo kojim oblikom čak rađajuće nepravde i diskriminacije, bilo od strane crkvenih struktura ili društvenih institucija, nije pitanje izbora. To je imperativ za opstanak suštine hrišćanske vere, a u ime sveobuhvatne Božje ljubave izražene kroz pravdu.

Decentralizacija nije novi proizvod inovativnih, naprednih, otvorenih i liberalnih elemenata crkve. To je novi produhovljeno-demokratski oblik hristijanizacije postojeće hrišćanske zajednice vere sa svrhom buđenja i reformacije. Protivljenje dvoličnosti crkveno-verskog establišmenta; protivljenje njihovom stalnom isticanju povinovanosti, ne znači i nije arogantni način suočavanja s krhkom zajednicom vere. To je zapravo modalitet duhovnog opstanka svih struktura crkve, koji se protivi nesrećnom izostanku poverenja i različitim vrstama iskvarenosti koje crkvu mogu da učine potpuno beskorisnom u širem društvenom kontekstu.

Rigidno i centralizovano upravljanje crkvom, bar kada je reč o SAD-u, uglavnom je povezano s konceptualnim identitetom ‘bele supremacije’. Decentralizacija o kojoj govorim takođe podrazumeva prepoznavanje ljudi s margine i ugroženih kategorija. Ne znam do koje granice bi Bonhofer podržao sve aspekte društveno-političkog pokreta ‘Black Lives Matter’ (‘Životi Crnaca su važni’), ali mogu da potvrdim da ga je njegov hrištološko ‘utelovljeni’ model društvenog aktivizma pokrenuo da prepozna potrebu potlačenih da podignu glas i postanu slobodni.

Naposletku, Redži Vilijams (Reggie Williams), moj prijatelj iz Međunarodnog Bonhoferovog društva (The International Bonhoeffer Society), naučnik

i aktivista afričkog porekla i stručnjak za Bonhoferovo delo, napisao je knjigu (2014) *Bonhoferov crni Isus: Harlemska renesansna teologija i etika otpora* (*Bonhoeffer's black Jesus: Harlem renaissance theology and an ethic of resistance*). Vilijams ističe da je Bonhofer, tokom posete Ujedinjenoj teološkoj školi (Union Theological Seminary) (1930-1931) takođe bio redovni posetilac Abisinke crne crkve (The Abyssinian Black Church) u Harlemu. Bethe (2000) detaljno objašnjava Bonhoferovu uključenost u život i duhovnost četvrti Harlem:

On je pokazao jedinu iskrenu privrženost afro-američkom okrugu u Harlemu, nedaleko od Ujedinjene teološke škole. Tamo je provodio skoro svaku nedelju i mnoge večeri. Učestvovao je u vođenim posetama u zoni, uključujući i 'odlazak u Crnačke centre života i kulture u Harlemu' ('Negro Centers of Life and Culture in Harlem')... Sakupljao je publikacije NAACP-a (National Association for the Advancement of Colored People) i počeo je da sakuplja gramofonske zapise duhovnika, koje je koristio pet godina kasnije, kako bi svoje studente praktično upoznao sa svetom koji je do tada bio nepoznat (str. 150).

Bonhofer je bio na strani potlačenih u SAD-u. Počeo je da razume da hristologija izgleda drugačije s njihove tačke gledišta. 'Crni Isus' je inspirisao Bonhofera da nastavi da se protivi opresivnom režimu u Nemačkoj. Zapravo, učeći delimično ovaj princip od potlačenih Crnaca u Harlemu, Bonhofer je sazeo kao teolog u pogledu teoloških promišljanja o tome da poslušnost Isusu zahteva aktivno protivljenje društvenim nepravilnostima, te poslušnost neposrednoj Božjoj volji.

U današnje vreme, nadovezivanje na nasleđe Bonhofera i Martina Lutera Kinga, a to je depolitizovan, nenasilan i aktivan otpor protiv opresivnih i zlih režima, ostaje živa mogućnost za javni aktivizam hrišćanskog naučnika. Bonhoferovo nasleđe je nenasilni otpor. Bonhofer je bio 'privučen' i uskomešan primerom Gandijevog nenasilnog otpora (Bethe, 2000: 148). Njegova vizija da poseti Indiju nikada se nije ostvarila, ali je bio duboko odan trpeljivom obliku otpora i želeo je da istraži istočnjačke forme religioznosti. Stoga, Bonhoferovo nasleđe pruža bogatu riznicu za razumevanje trpeljivog i nenasilnog otpora, što je posebno važno danas kada svedočimo nasilnim i retributivnim načinima izražavanja besa unutar represivnih režima.

Treće, hrišćanski naučnik treba da uči kako da misli i deluje, ne samo u svetlu teoloških, duhovnih ili čak etičkih svetonazora, već u kontekstu proročkih uvida u razumevanje neposredne Božje volje. Primer je globalna crkva izmučena i rastrzana beskrajnim diskusijama, teološkim paradigmatama i birokratijom vezanom za službu žena. Globalna crkva ište jednostavnost božanske volje; jedno-

stavnost koja se temelji na proročkim uvidima crkvenih aktivista (naučnici, služitelji, službenici). Proročki uvidi bi trebalo da budu rezultat borbe za jednostavnost u životima samih crkvenih aktivista. Jednostavnost Božje volje uvek se javlja onima koji traže Božju Reč i Duh u pravdi i pravdoljubivosti.

Tako na primer, pitanje potčinjene žene širom sveta poziva na prepoznavanje *neposredne Božje volje* utemeljene na principima jednakosti, pravičnosti i pravde. Institucionalni teološki konstrukti, koji na sve načine opravdavaju i doprinose kontinuitetu pogrešnog razumevanja rodne uloge u crkvenoj misiji, nepotrebno komplikuju jednostavnost jevanđelja koje podrazumeva oslobođanje pokorene žene. Nasleđe Bonhoferovog rada prosto nas uči da budemo poslušni Reči. Bez oslobođanja unutar zajednice, život zajednice 'pod okriljem Reči' nije moguć.

Poslednje, ne postoji bolji način da se živi nego da se voli. Hrišćanski naučnici ne bi trebalo samo da pričaju o Hristovoj ljubavi, već treba da vole svoje supružnice i supružnike, decu, kolege, vršnjake, nadređene, studente, zajednicu, pa čak i neprijatelje. Božanska ljubav obilno se izlila na nas, dok nas Hristos zove da živimo život karakterističan po simbiozi božanskog Duha i vlastite snage volje. Ljudska priroda nije ni apsolutno iskvarena ni apsolutno svemoguća, ne samo u kontekstu spasenja i regeneracije, već u kontekstu socijalne pravde. Ona je instrument moćnog Hristovog Duha koji želi da vidi promenu i donese iskrenu ljubav na svim nivoima zajednice naših hrišćanskih naučnika. Transformacija ljubavi kao krajnji cilj neće doći sama od sebe, upotrebom istih metoda i verovanjem u iste principe koji nisu dali zadovoljavajuće rezultate. Božja Reč i Duh, kroz uvek iznenađujuće novo i sveže jevanđelje; kroz svoje utehe i zahteve pred novim generacijama, jedina su moć koja donosi trajnu duhovnu promenu, menjajući najpre nas - naučnike - da iznad svega volimo sva ljudska bića, a posebno crkvu kojoj verno služimo.

U ime ljubavi i života kroz ljubav u zajednici, Bonhofer je bio duboko odan svetskom ekumenskom pokretu (Bethge, 2000: 238-255). To je za njega bio izraz božanske ljubavi u jedinstvu. Nisu sve hrišćanske crkve i denominacije razvile ekumenski poziv kroz dublje razumevanje jedinstva u ljubavi. Međutim, Bonhoferovo nasleđe uči nas da, ukoliko zaista želimo da vežbamo dubinu hrišćanske ljubavi, moramo ostati odani ekumenskom razumevanju i praksi jedinstva u ljubavi, bez obzira na kompleksnost vidljivog institucionalnog procesa unifikacije. Hrišćanski naučnici, naposljetku, razumeju jedni druge ne samo na osnovu sopstvenih verovanja, već na temeljima hrišćanskog milosrđa.

Bonhoferova 'polifonija ljubavi' - božanska ljubav koja ne povređuje, već oplemenjuje ovozemaljske ljubavi - očajnički je neophodna hrišćanskim naučni-

cima za obavljanje njihovog telesno odgovornog, etičkog, 'svetovnog' i duhovnog poziva.

Moramo naučiti da ljude posmatramo manje u svetlu toga šta rade ili izostavljaju da urade, a više u svetlu razumevanja njihove patnje. Jedini unosan odnos s drugima - posebno s našom slabijom braćom - jeste odnos ljubavi, a to znači spremnost da se s njima uspostavi bliskost. Sam Bog nije omrzao čovečanstvo, već je u ime ljudi postao čovek (str. 10).

Literatura

- Bethge, E., 2000, *Dietrich Bonhoeffer: A biography*, Fortress Press, Minneapolis, MN.
- Bonhoeffer, D., 1954, *Life together*, HarperCollins, New York, NY.
- Bonhoeffer, D., 1995a, *Ethics*, Touchstone, New York, NY.
- Bonhoeffer, D., 1995b, *Cost of discipleship*, Touchstone, New York, NY.
- Bonhoeffer, D., 1997, *Letters and papers from prison*, in E. Bethge (ed), Touchstone, New York, NY.
- Bonhoeffer, D., 2005, *A year with Dietrich Bonhoeffer: Daily meditations from his letters, writings and sermons*, HarperOne, San Francisco, CA.
- Bonhoeffer, D., 2012, *The collected sermons of Dietrich Bonhoeffer*, in I. Best (ed), Fortress Press, Minneapolis, MN.
- De Gruchy, J.D.W., 1984, *Bonhoeffer and South Africa: Theology in dialogue*, Eerdmans, Grand Rapids, MI.
- Haynes, S.R., 2018, *The battle for Bonhoeffer: Debating discipleship in the age of Trump*, Eerdmans, Grand Rapids, MI.
- King, M.L., Jr., 2010, 'The answer to a perplexing question' in M.L. King (ed), *Strength to love*, pp. 133-144, Fortress Press, Minneapolis, MN.
- Marsh, C., 2014, *Strange glory: A life of Dietrich Bonhoeffer*, Vintage, New York, NY.
- Metaxas, E., 2010, *Bonhoeffer: Pastor, martyr, prophet, spy*, Thomas Nelson, Nashville, TN.
- Rasmussen, L.L., 1972, *Dietrich Bonhoeffer: Reality and resistance*, Abingdon Press, New York, NY.
- Williams, R., 2014, *Bonhoeffer's Black Jesus: Harlem renaissance theology and an ethic of resistance*, Baylor University Press, Waco, TX.

Aleksandar S. Santrač

North-West University of the Republic of South Africa
Unit for Reformation Theology and Advancement of South
African Society
Mount St. Mary Univerzitet, Merilend, SAD
Chesapeake Conference of SDA, Columbia, MD
Greenwich School of Theology
alex.santrac@gmail.com

THE CHRISTIAN SCIENTIST TODAY AND BONHOFER'S LEGACY OF THE TRANSFORMATIVE GOSPEL²

Summary

This article seeks to draw some useful guiding principles for Christian scholars from Bonhoeffer's work, applied primarily in the US context. These take note of: (1) the power and relevance of his contextual expression of the gospel message; (2) the intellectual and academic responsibility of his scholarship; (3) the distinctive elements of his ethics; and (4) his expression of the transformative symbiosis of the divine will and human agency. Based on these principles, recognised in Bonhoeffer's historical and theological legacy, the article will explore the current legacy of Bonhoeffer's work and contextualise it in the current battle for Christian values in society.

Keywords: *Dietrich Bonhoeffer, ethics, learning, social justice, Bonhoeffer's legacy.*

² Translation from English: Nemanja D. Milinović. MTh. MA, ndmilinovic@gmail.com